

TÜRKİYE’DE EĞİTİMİN KALKINMA ÜZERİNDEKİ ROLÜ VE EĞİTİM YATIRIMLARININ GERİ DÖNÜŞ ORANI¹

Umut TAŞ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Füsun YENİLMEZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de kalkınmaya yönelik eğitim plan ve politikaları doğrultusunda yapılan uygulamaların neler olduğu incelenmiş ve bu uygulamaların verimlilikleri, eğitim yatırımlarının geri dönüş oranları aracılığıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Eğitim ve kalkınma arasındaki ilişki birtakım sosyal ve iktisadi kriterlere dayandırılarak açıklanmıştır. Çalışmanın ortaya koyduğu en temel sonuç; eğitim ve kalkınma arasındaki sıkı bağ çerçevesinde Türkiye’nin eğitim alanındaki sorunlarının kronikleşmeye başlamasıdır. Bu durumun çözümü ise iktisadi ve sosyal açıdan birbirine tam uyumlu ve uygulanabilir plan ve programlar hazırlamak, buna paralel olarak da uygulama sürecinde kesinlikle taviz vermemektir. Türkiye’de eğitim yatırımlarının geri dönüşünün belirlenmesinde, Fayda-Maliyet Analizi’nden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, 2002 yılı verileri ile hesaplanan kişisel dönüş oranında en yüksek seviye lisans ve lisansüstü eğitim alan bireylerde ortaya çıkmışken, özel ve sosyal dönüş oranlarında lise dengi meslek teknik okulların diğer eğitim kademelerine nazaran daha yüksek olarak bulunmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Eğitim, Eğitim Yatırımları, Kalkınma Planları, Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüşümü

¹ Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yrd. Doç. Dr. Füsun Yenilmez danışmanlığında yürütülen, Umut Taş’ın 2007 yılında kabul edilmiş olan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

ROLE OF EDUCATION ON DEVELOPMENTS IN TURKEY AND RETURN ON EDUCATION INVESTMENT

Umut TAŞ

Eskişehir Osmangazi University

Füsün YENİLMEZ

Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Economic and
Administrative Science

Abstract

In this research, applications of education plans and policies for development of Turkey have been investigated and productivity of these applications has been determined in accordance with these plans and policies. The relationship between education and development was explained based on various social and economic criteria. The most fundamental findings of the study were that the problems of Turkey in the education field had started to become chronic as a result of the tight connection between education and development. The solution of this problem was to prepare practical plans which are fully compatible with each other economically and socially while making no concessions during the application process. Cost-benefit analysis was used for the determination of the return on Turkey's education investments. Results of the study indicated that college graduates, master's and PhD's had the highest proportion in return of individual, whereas private and social return rates of vocational and technical schools, which were equivalents of high schools, were higher than those of other stages of education according to the 2002 data.

KEY WORDS

Education, Education Investments, Development Plans, Return of Investments into Education.

1. GİRİŞ

Kalkınma iktisadının temel konusu, ülkelerin gelişmesi için gerekli olan faktörleri belirlemek ve bunların nasıl kullanılacağını ifade etmektir. Bugün ülkelerin kalkınmalarını sağlayacak en önemli etkenlerin başında insan faktörü gelmektedir. Bu faktör, iktisat literatüründe “beşeri sermaye” adıyla yerini almıştır. Günümüzde beşeri sermaye, hızla değişen ve küreselleşen dünyanın en önemli üretim faktörü haline gelmiştir. Kümülatif bir şekilde artan teknolojik ilerlemeler ve buna bağlı olarak gün geçtikçe çağdaşlaşan, refah seviyesi artan toplumların hemen hemen tamamı, geldikleri bu durumu, beşeri sermayenin artması için yaptıkları yatırımlara borçludurlar.

Tüm bu bilgilerin ışığında eğitim ve iktisadi kalkınma arasında çok güçlü bir ilişkinin olduğu açıkça görülebilmektedir. Beşeri sermaye ve kalkınma arasındaki ilişki netleştikçe, eğitim ve eğitime yapılan yatırımların önemi tüm dünyada iyice artmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, son yıllarda küreselleşme hareketlerinin artmasıyla dünyanın **gündemine oturan kalkınma** kavramını açıklamak ve bunu yaparken de kalkınma ile eğitim arasındaki sıkı ilişkiyi gözler önüne sermektir.

Bunun için Türkiye’de kalkınmaya yönelik eğitim plan ve uygulamalarının verimlilikleri, eğitim yatırımlarının geri dönüş oranları aracılığıyla belirlenmeye çalışıldı. Eğitim ve kalkınma arasındaki ilişki bir takım sosyal ve iktisadi kriterlere dayandırılarak açıklanmaya çalışıldı. Türkiye’de eğitim yatırımlarının geri dönüşünün belirlenmesinde ise, Fayda-Maliyet Analizi’nden yararlanıldı.

Çalışmanın birinci başlığında genel anlamda eğitim ve eğitimin amaçları literatür de yaygın olan ifadelerle açıklanmaya çalışıldı. Daha sonra ikinci başlıkta eğitimin beşeri sermaye ye etkisi ve kalkınma açısından önemi üzerinde duruldu. Bu bilgilerin ışığında üçüncü başlıkta Türkiye’deki eğitim durumu tablo ve rakamlarla ortaya konuldu. Dördüncü ana başlıkta ise, Türkiye’de eğitimin ekonomiye etkisi kalkınma, değişim, istihdam, gelir, teknoloji ve yaşam kalitesi açısından değerlendirildi. Son ana başlığımızda ise, Türkiye’de eğitim yatırımlarının geri dönüş oranları 1987, 1994,

2002 yılı hesaplama yöntemi dikkate alınarak 2004 yılı için yeniden hesaplandı.

1.1-EĞİTİM VE EĞİTİMİN AMAÇLARI

Eğitim, “Bireyin davranışlarında kendi tecrübesi yoluyla istenilen değişmeyi meydana getirme sürecidir” (Ertürk, 1975, 12). Diğer bir tanıma göre “Eğitim, çoğu zaman kelime anlamıyla kişinin sosyalleştirilmesi, hemcinslerine benzer ve topluma faydalı bir üyenin hazırlanması anlamına gelir” (Hesapçioğlu, 1992, 17). En geniş anlamda eğitim; “Çocuklara, ergenlere ve yetişkinlere kazandırılacak zihinsel ve bedensel yetenekleri edindirmektir. Önceden saptanmış amaçlara göre, insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkinlikler dizgesidir” (Oğuzhan, 1974, 6).

Görüldüğü gibi eğitim, tanım olarak çok çeşitli şekillerde ve defalarca farklı yazarlar tarafından açıklanmıştır. Konuyla ilgili birçok tanıma bakıldığında; eğitim ana hedef olarak kişiye zihinsel, bedensel ve toplumsal anlamda fayda sağlamayı, kendisine ve çevresine yararlı bir birey haline getirmeyi amaçlar.

“Eğitimin asıl amacı öğrenmedir. Bireyin davranışlarında kalıcı bir değişiklik olduğu zaman onun yeni davranışı öğrendiği kabul edilir” (Tedimen, 1972, 33). Bütün toplumlarda eğitimin amacı, yeni kuşaklara bir kültür birikimi aktarmak, gençlerin davranışını yetişkinlerin hayat tarzı yönünde biçimlendirerek onları gelecekteki toplumsal rollerine doğru yönlendirmektir (Eroğlu, 2001). Buradaki amaç bireyin gerek kişisel, gerek toplumsal ve gerekse ekonomik anlamda yaşamdaki yerini oluşturmaktır. Doğru ve sistemli bir eğitim, kişinin yaşamdaki yerini alması için kişinin yetenek ve ilgi alanlarını saptar ve uygulamalarını bu yönde yapar. Eğitimin amaçları hiyerarşik bir yapıda ele alındığında şu şekilde sıralanabilir:

Yakın Amaçlar: Fikri hür, vicdanı hür ve bilimsel düşünce gücüne sahip, disiplinli, çalışkan, kendine güvenen, öngörüsü yüksek, kültürel değerlerine sahip çıkan ve dünyada yaşanan her türlü ilerlemeyi takip ederek kendisine ve ülkesine fayda sağlayacak olan gelişmelere kolayca adapte olabilen bireyler yetiştirmektir. Uzak

Amaçlar: “Gelir seviyesini yükseltme, ilerleme ve refah devleti olmaktır”. Genel Amaçlar: Bu amaçlar toplumun eğitim felsefesini ifade eder. Bu da toplumun siyasal ve sosyal ideallerinin eğitim alanına yansıtılmasıdır (Birken, 2001). Eğitimin yakın, uzak ve genel amaçları kişisel ve toplumsal anlamda çeşitli faydalar sağlar. Bu bağlamda eğitim, sosyal açıdan güçlü bir toplum yaratmaya yardımcı olurken, eğitilmiş insanlardan oluşan üretim gücüyle de ekonomik açıdan kuvvetli bir ülke oluşturulması için destek olur. Bu da eğitimin ne denli önemli olduğunun bir kanıtıdır.

1.2.EĞİTİMİN BEŞERİ SERMAYEYE ETKİSİ VE KALKINMA AÇISINDAN ÖNEMİ

Kalkınma kavramı, salt üretimin ve kişi başına düşen milli gelirin artırılması demek olmayıp, az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesidir. Kişi başına düşen milli gelirin artması yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler, kalkınmanın temel öğeleridir” (Han, 2002, 2).

Bir ülkenin sanayileşebilmesi ve kalkınabilmesi için o toplumun birtakım asgari koşullara sahip olması gerekir. Bu koşulları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1-) Sürekli ve istikrarlı bir siyaset ortamı
- 2-) Yüksek ulaşım olanakları
- 3-) İyi bir iletişim ve finans ortamı
- 4-) Yeterli bir eğitim seviyesi (Eroğlu, 2001).

Bu dört koşulun gerçekleşmesi halinde, toplumsal kalkınmanın sağlanmasındaki en önemli sac ayaklarının da olduğu söylenebilir.

Klasik iktisat teorisinde sermaye kavramı, makine, teçhizat ve diğer ekipmanlardan oluşan fiziki sermaye ile açıklanmaktaydı. Ancak kişisel ve toplumsal özelliklerin üretime olan etkilerinin giderek önem kazanması, pozitif değerlerinde sermaye olarak kabul edilmesine ve dolayısıyla beşeri sermaye kavramının doğmasına neden oldu. Burada sözü geçen pozitif değerler, işgücündeki bilgi, beceri ve tecrübelerdir.

İçsel büyüme modellerinde beşeri sermayenin önemi ciddi bir şekilde vurgulanmaktadır. Ekonomik büyümenin temel kaynağını oluşturan beşeri sermaye kavramı, kişinin ya da toplumun sahip olduğu bilgi, beceri, yetenekler, sağlık durumu, toplumsal ilişkilerdeki yeri ve eğitim düzeyi gibi kavramların tümünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Eğitimin; işgücünün beceri ve üretkenlik kapasitesini geliştirdiği; bu yolla da milli gelirin artmasına katkıda bulunduğu ve hatta geçmişte yaşanan ABD'deki hızlı büyüme oranının önemli bir bölümünün eğitime yapılan yatırımlardan kaynaklandığı görüşü klasik iktisatçılarca da desteklenmiştir.

Yakın geçmişte Lucas (1988) ve Rebelo (1991) modellerinde beşeri sermayeyi de fiziksel sermaye gibi üretim faktörlerinden biri olarak saymışlardır. Ekonomi fiziksel sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyduğu kadar beşeri sermaye yatırımlarına da ihtiyaç duymaktadır. Beşeri sermaye olarak vurgulanan kavram genelde eğitim yoluyla ortaya çıkmakla birlikte çalışma sürecinde yaparak öğrenme yoluyla kendiliğinden de oluşabilmektedir. Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar eğitimde harcanan zamanın fırsat maliyeti olarak tanımlanmıştır.

Beşeri sermaye yatırımlarının mikro etkileri; birey, aile ve firmalar üzerinde görülür. Bu mikro etkiler belirli sahalarda yoğunlaşarak ülkenin makro ekonomik alanlarına da tesir eder. Eğitim yatırımları neticesinde kişisel gelirden meydana gelen artış aile ve firma üzerinde olumlu etkilere sebep olabileceği gibi bunun yaygınlaşması gelir dağılımını, teknolojik gelişimi, emek piyasasını, tarım ve sanayi sektörlerini, verimliliği ve bölgesel kalkınma farklılıklarını değişik oranlarda etkiler (Yumuşak, 2000).

Beşeri sermaye davranış değişikliği yaratarak kalkınma sürecinin sosyal boyutuna katkıda bulunmakla birlikte, üretim sürecinin bir girdisi olarak da ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır (Özgür, 2005). Böylece buna bağlı olarak, beşeri sermayenin oluşması, gelişmesi ve devamlılığının sağlanması tam anlamıyla sosyo-ekonomik gelişmeyi hızlandıracak, toplumları ve yaşadıkları ülkeleri refaha taşıyacaktır.

Bilimsel araştırmalar eğitim düzeyi ile kalkınmanın unsurları olan ekonomik büyüme, siyasal ve toplumsal gelişme arasında doğrusal ilişkiler olduğunu ortaya çıkarmıştır. İnsan kaynağının, özellikle sosyal iyileşmeye ve buna bağlı olarak ekonomik gelişmeye katkısı oldukça büyüktür. Toplumsal uyum kapsamında eğitimin sosyal faydaları; daha az suç oranı, demokratikleşme ve yönetime katılma, bireysel sağlığı koruma ve bireyin daha fazla gelir elde etmesi olarak özetlenebilir. Eğitim bu özelliği ile sadece bireye değil, topluma da yararlar sağlamakta ve kamu refah maliyetlerini düşürmektedir.

1.3.TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN DURUMU

Bilim ve teknolojinin üretimi, bilimsel bilginin dolaşımı, yaratıcı potansiyeli yüksek bireylerin yetiştirilmeleri sonucu ülkeler, ekonomik ve siyasi yönden önemli değişimlere uğramıştır. Bu değişim; başta eğitim alanında olmak üzere, ülkeler arasında sürekli yenileşme ve gelişme eğilimi, daha fazla bilgi, daha yeni teknoloji amacına yönelik sınırsız bir rekabeti de hızlandırmıştır. Eğitim, toplumdaki değişimlerden sorumlu olması nedeniyle değişime diğer sistemlerden önce uyum sağlamak durumundadır (Ereş, 2005).

Türk Milli Eğitim Temel Kanununda belirlenen genel amaçlara ulaşabilmek için eğitim sisteminde bugüne kadar çeşitli uygulamalar denenmiştir. Bu uygulamalar; program değişikliği, ders sayısını artırma veya azaltma, okul türlerinin çeşitlendirilmesi ve öğrenim süresinin değiştirilmesi olarak özetlenebilir. Eğitimin niceliksel gelişimini sağlamak için ise okul ve öğretmen sayısının artırılması, çeşitli projelerle özellikle ilköğretime kız öğrencilerin devamının sağlanması gibi hedefler amaçlanmıştır. Günümüzde Türkiye nüfusunun eğitim durumu, Türkiye İstatistik Yıllığı – 2004'ten alınan Tablo-1'de gösterilmiştir.

Tablo-1: Türkiye Nüfusunun Eğitim Durumu (2000)

Eğitim Durumu	6 Yaş Ve Üstü (%)		25 Yaş Ve Üstü (%)			
	2000		1990		2000	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Okuma Yazma Bilmeyen	7,02	27,39	13	40	7	27
Oku-Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	5,26	7,52	5	5	5	8
İlkokul	50,29	45,27	55	42	50	45
Orta Okul	11,19	5,33	8	3	11	5
Lise	16,01	9,12	11	6	16	9
Yüksek Öğretim	10,23	5,39	7	3	10	5
Bilinmeyen	----- --	----- --	1	1	1	1

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı 2004, 42.

Tablo-1 incelendiğinde nüfusun eğitim düzeyi yıllara göre yükselmektedir. 25 yaş ve üstü nüfusta kadınların eğitim seviyesinin yükselişi, erkeklere oranla daha hızlıdır. 6 yaş ve üstü grubuna ait kişilerin tümü ise zorunlu ilköğretime devam etmemiş ya da edememiştir.

Bir ülkenin kalkınmışlık düzeyini belirlemede kullanılan en önemli ölçütlerden biri, o ülkenin sahip olduğu insan kaynaklarının niteliğidir. Ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücünü yeterli sayı ve nitelikte yetiştirmiş olan ülkelerin, gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Buna karşılık geri kalmış ülkelerin çoğu, ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu işgücünü yetiştirme konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadırlar. Türkiye'de eğitim yatırımlarının artmasının gerekliliği, sürekli tartışılan bir konudur. Ancak eğitimde politik ve yasal anlamda gelişme çabaları sürdürülmekte ise de eğitim yatırımları beklenen düzeyde olmamıştır (Ereş, 2005). AB'ye üye ülkeler, Türkiye'nin üye olma koşullarını yerine getirmesini önemsemektedirler. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişimini sağlamak ve AB kriterlerine uygun duruma gelmesi için çeşitli öneriler sunmaktadırlar. Türkiye'nin bu koşullara uygun hale gelmesinde eğitimin önemi oldukça büyüktür. AB'ye tam üyelik yolunda insan kaynağının eğitimi de önemli bir adım olacaktır.

Bunu sağlamak içinse eğitim harcamalarına yeterli pay ayrılması gereklidir.

AB'ye üye ülkelerin bazıları ile Türkiye'nin eğitim harcamaları Türkiye İstatistik Yıllığı – 2004'ten alınan Tablo-2'de gösterilmiştir.

Tablo-2: Bazı AB Ülkeleri ve Türkiye'de Öğrenci Başına Düşen Eğitim Harcamalarının GSYİH' lar İçindeki Oranları (2002)

Ülke	Nüfusun Ortalama Eğitim Süresi	Eğitim Harcaması GSYİH İçindeki Yüzdesi	Öğrenci Başına Düşen Harcamalar (\$)			
			Okul Öncesi	İlköğret.	Orta Öğret.	Yüksek Öğret.
Almanya	13,4	4,6	4,596	4,237	6,620	6,370
Avusturya	11,3	5,8	5,713	6,971	8,562	7,388
Belçika	11,2	6,1	4,062	5,321	7,912	8,084
Çek Cum.	12,4	4,4	2,449	1,871	3,448	---
Danimarka	13,3	8,5	4,542	7,372	8,113	10,771
Finlandiya	12,4	6,2	3,640	4,708	6,537	6,751
Fransa	10,9	5,7	4,323	4,777	8,107	6,965
Hollanda	13,5	5,0	4,228	4,862	6,433	6,733
İngiltere	12,7	4,7	7,595	4,415	5,933	5,922
İrlanda	12,7	4,3	4,026	3,743	5,245	5,296
İspanya	10,3	4,4	3,608	4,168	5,442	5,385
İsveç	12,4	7,3	3,504	6,295	6,482	7,612
İtalya	9,40	5,0	5,972	6,783	8,258	5,064
Lksmbrg	12,9	3,8	-----	7,873	11,091	-----
Macaristan	11,5	5,1	2,882	2,592	2,633	3,254
Polonya	11,9	5,6	2,220	2,322	-----	2,573
Portekiz	8,00	5,9	-----	4,181	5,976	3,092
Slovakya	12,5	4,0	1,740	1,252	1,874	2,030

Yunanist a	10,5	3,9	-----	3,299	3,768	3,680
Türkiye	9,60	3,7	171	488	962	2,254

Kaynak :TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2005.

Tablodan da görüleceği gibi Eğitim harcamalarında GSYİH içindeki yüzdesi en yüksek olan ülke Danimarka'dır. yine aynı ülke yüksek öğretime en fazla harcama yapan ülkedir. GSYİH'daki paylar dikkate alındığında bu ülkeyi İsveç, Finlandiya ve Belçika'nın takip ettiği görülmektedir. Yüksek öğretime ayrılan pay dikkate alındığında da Danimarka'yı Belçika, İsveç ve Avusturya'nın takip ettiği gözlemlenmektedir.

1.4.TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN EKONOMİYE ETKİLERİ

Eğitimin toplum üzerinde sosyal etkilerinin yanı sıra ekonomik etkilerinin de önemi bilinmektedir. Bu bölümde eğitimin ekonomiye etkileri alt başlıklar halinde incelenmeye çalışılmıştır. Öncelikle Ekonominin önemli hedeflerinden biri olan kalkınma açısından konu ele alındı daha sonra değişim, istihdam, gelir, gelir dağılımı, teknoloji ve son olarak da yaşam kalitesi üzerine etkisi ayrı ayrı ele alındı.

1.4.1. Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Etkileri

“Bir ekonomide uygulanan kalkınma stratejileri eğitim politikalarından ayrı olarak değerlendirilemez. Bir başka deyişle, kalkınma stratejileri arasındaki temel farklılık eğitime bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Kısacası kalkınmakta olan ülkeler eğitim politikalarını kalkınma stratejilerinde bir araç olarak kullanırlar” (Seyidoğlu, 1993, 27). Buradan hareketle, kalkınma ve eğitim arasındaki etkileşimin çok yüksek olduğunu ifade edebiliriz. Bu da bizlere kalkınmışlık ile ilgili birçok kriterin eğitimden etkilendiği yorumuna götürür.

1.4.2. Eğitimin Değişim Etkisi

Hızlı teknolojik ilerlemeler ve yenilikler karşısında, bu yenilikleri kullanabilecek bilgi ve beceriye sahip işgücü yetiştirmek sadece gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş olan ülkelerinde sorunudur. Bu sorun doğru eğitim politikaları ile çözüme ulaştırılabilir.

Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki hayat standardı farklılığı giderek artmaktadır. Dünyanın en zengin ülkesi ile en fakir ülkesi arasındaki ortalama gelir kıyaslandığında; 19. yüzyılda 1/9, 20. yüzyılda ise 1/60 gibi çok farklı bir oran elde edilmiştir (Birdsdall, 1999). Ülkeler arasındaki bu ekonomik farklılığın en temel nedeni eğitimidir. Küreselleşme ile birlikte, ekonomilerin birbirlerine bağımlı hale gelmesi, rekabetin artışı, bilgi ekonomisi, yabancı sermaye girişlerindeki artışlar, şirket evlilikleri, kaliteye önem verilmesi, çevrenin öneminin fark edilmesi, teknolojiye özellikle bilişim sektöründeki hızlı değişiklikler yoluyla evrensel bir kültür oluşmaya başlamıştır. Eğitim seviyesi yükseldikçe gelecek kuşakların da eğitimi garanti altına alınacak ve gelecekte olumlu bir değişim yaratılacaktır. Bu değişimi de eğitim sağlamaktadır. (Durgun, 2002, 38).

1.4.3. Eğitimin İstihdam Etkisi

Çağımızda özellikle teknolojiye hızlı dönüşüm, beraberinde ekonomik dönüşümü de getirmiştir. "Bilgi ekonomisi", "siber ekonomi" gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Yeni çağ şimdiden "Bilgi Çağı" olarak adlandırılmaktadır. Dünyada meydana gelen bu gelişmeler uluslararası rekabeti büyük oranda artırmış bulunmaktadır. Üretim, bilgiye bağımlı hale gelmiştir. Bu nedenle "Nitelikli İşgücü"ne duyulan ihtiyaç artmıştır. Nitelikli insan gücünün anahtarı ise eğitimidir. İşletmeler, çok çeşitli mal ve hizmeti, zamanında ve kaliteli olarak üretmek zorundadırlar. Bu nedenle, teknolojiyi anlayan, uygulayabilen, verimli ve kaliteli hizmet üretebilen işgücüne duyulan ihtiyaç artmıştır. 21. yüzyılda işgücü "eğitim alarak yetişmiş işgücü" olarak şekil değiştirecektir. İşletmelerin rekabet gücünü ise sahip oldukları "nitelikli işgücü" belirleyecektir (DPT, 2001-a).

İnsan gücünün en iyi şekilde yetiştirilmesi ve eğitilmesi için ilköğretimden üniversiteye kadar bütün örgün ve yaygın eğitim (işbaşı eğitimi, beceri kazandırma, çıraklık v.b.) yöntemleri kullanılmaktadır. Bu kapsamda nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi ve niteliklerinin sürekli olarak geliştirilmesi ve yenilenmesi eğitim sisteminin görevidir. Yüksek öğretim üst düzey niteliklere sahip insan gücünü yetiştirirken, meslek yüksek okulları ve mesleki ve teknik öğretim kurumları nitelikli ara insan gücünü

yetiştirmekte, çeşitli yaygın eğitim kurumları ise insan gücüne sektörün ihtiyaç duyduğu becerilerin sürekli olarak kazandırılması işlevini yerine getirmektedir. Ancak üzerinde durulması gereken, verilen eğitimin kalitesi, uygunluğu ve etkinliğidir. Bu bağlamda Türkiye’de eğitim ve istihdam ilişkisi verileri aşağıdaki biçimde sayısallaşmıştır. Tablo-3’den de anlaşıldığı gibi Türkiye 1990 yılından sonra belirgin bir ilerleme kaydetmiştir. Özellikle 1990’dan 2000 yılına kadar ilkökul mezunlarının istihdam içindeki payları yaklaşık %20 artarken, üniversite mezunlarının payı yaklaşık %130 artmıştır.

Tablo-3 : Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre İstihdam (2000)

Yıl	Okur Yazar Olmayanlar		İlkokul		Orta Okul		Lise		Üniversite	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1990	2.889		10.878		1.387		1.732		987	
2000	776	2.322	8.135	4.202	2.026	387	3.157	978	1.567	761

Kaynak : DİE, Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2003.

Dünyadaki hızlı değişim ve gelişim sürecinin iş alanlarına ve mesleklere anında yansımalarının uzantısı olarak eğitimdeki formal basamak anlayışı, yerini yeni alanlar belirleme yaklaşımına bırakmıştır. Bu bağlamda;

“1-) Okul öncesi ve ilköğretim basamaklarını içine alan ve her insanın alması vazgeçilmez ön koşul olan bir temel eğitim,

2-) Onu izleyen ve bireye bir meslek edindirmeyi amaçlayan bir kısmı okulda, bir kısmı da işyerlerinde verilen orta ve yükseköğretim,

3-) Nihayet bireyin evrendeki değişimin yanı sıra çok kısa aralıklarla büyük boyutlarda gelişen yada değişen mesleklere uyumunu sağlayacak, hedef kitlesi tüm insanlar olan yaşam boyu eğitim, bugünkü çağdaş eğitimin olmazsa olmaz temel ilkeleri haline gelmiştir” (DPT, 2001-a, 33).

Ayrıca eğitim seviyesinin artışı, kadınların iş hayatındaki sayılarını da arttıracaktır. Nitelikli iş gücü verimliliği de daha yüksek seviyelere çıkaracaktır. Bazı mesleklerin icra edilmesi ise sadece

eğitimle olduğu için eğitimin artışı bu meslekteki kişilerinde sayısını arttıracaktır. Bunlara örnek olarak hekimler, dişçiler ve hakimler gösterilebilir (Durgun, 2002).

1.4.4. Eğitimin Gelir Etkisi

Araştırmacıları meşgul eden konulardan biri eğitim ile gelir arasındaki ilişkidir. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra bu konuda yapılan çalışmalar sayıca artmış ve birbiri ile çelişen sonuçlar elde edilmiştir. Bu konudaki çalışmaların ivme kazanmasının temel nedeni, hem ulusal hem de global düzeyde gündemdeki ağırlığı giderek artan gelir eşitsizliği ve buna bağlı olarak artan yoksulluktur. Gelir eşitleyici özelliğinden ötürü eğitim, yoksullukla mücadele ve gelir dağılımının iyileştirilmesi çabasının en önemli unsurlarından biri olarak gündemdeki yerini almıştır. Eğitime bu ayrıcalığı sağlayan özellik ise, eğitimin mikro düzeyde bireysel geliri ve makro düzeyde ekonomik büyümeyi belirleyen önemli faktörlerden biri olmasıdır. Gelir ile eğitim arasında var olduğu öngörülen ilişkinin geçerliliğiyle ilgili kanıt bulmak bu konulardaki ampirik çalışmaların temel amacını oluşturmuştur.

Gelir dağılımını etkileyen faktörlerin sayısı çoktur. Bu nedenle eğitimin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini hesaplamak güçtür. Ancak gelişmiş bir ülkede işgücünün verimliliği insana yapılan yatırımlardan dolayı yüksek olduğu için elde ettiği gelirden yüksektir (Durgun, 2002). Eğitim düzeyinin gelirdeki etkisi incelendiğinde fert başına ortalama geliri en düşük olan kesimin, okur-yazar olmayanlar ve en yüksek olanların ise yüksek okul ve fakülte mezunu oldukları görülmüştür (DPT, 2001-b, 37). Gelişmekte olan ülkeler eğitim yatırımlarını artırırken fırsat eşitliğine dikkat etmelidir. Buna dikkat edilmezse, gelir dağılımında istenmeyen sonuçlar oluşabilir.

Tablo-4, eğitim durumuna göre Türkiye'deki kişi başına ortalama gelir durumunu göstermektedir. Bu tablo eğitim ve gelir arasındaki ilişkiyi oldukça iyi açıklayan bir tablodur. Tablodan da anlaşılacağı gibi eğitim seviyesi arttıkça ortalama gelir de artmaktadır.

Tablo-4: Eğitim Durumuna Göre Kişi Başına Ortalama Yıllık Gelir (2004)

Eğitim Seviyesi	Kişi Sayısı	Yıllık Gelir (000.000 TL)	Kişi Başına Ortalama Yıllık Gelir (TL)
Toplam	29.897.110	195.851.931.201	6.550.864.990
Okuryazar Değil	2.660.843	5.875.557.936	2.208.156.153
Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmeyen	1.644.341	5.679.706.005	3.454.092.554
İlköğretim	17.220.735	96.946.705.944	5.629.649.718
Genel Lise	4.095.904	32.315.568.648	7.889.728.042
Lise Dengi Meslek Okulu	1.405.164	11.946.967.803	8.502.187.504
Yükseköğretim Fakülte Ve Lisansüstü	2.840.225	43.087.424.864	15.170.426.590

Kaynak: TÜİK 2005 Yıllığı verilerine dayanılarak hazırlanmıştır. (İlköğretim verileri 8 yıllık sisteme göre hesaplanıp yazılmıştır.)

Tablo 4’de görüldüğü gibi, eğitim ve gelir ilişkisi konusunda yapılan Dayıoğlu ve Kasnakoğlu (1997) çalışmasında, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 1994 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Anketi verilerine dayanarak eğitim-gelir ilişkisi cinsiyet bazında incelenmiştir. Bu çalışmada, eğitimin gelirin önemli bir belirleyicisi olmasının yanı sıra, kadınların eğitim getirisinin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Kentsel ücretliler için benzer bir çalışma Tansel (1994)’de yapılmıştır. Çalışmada, DİE 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi verileri kullanılmış ve ücretliler için kazanç denklemlerinin yanı sıra, ücretlilerin örneğe girme olasılığı, Dayıoğlu ve Kasnakoğlu’nun çalışmasındaki gibi tahmin edilmiştir. Genel olarak, eğitim seviyesindeki artışa bağlı olarak getirinin arttığı sonucu elde edilmiş ve ayrıca ilköğretim ve ortaokul mezunu erkekler için eğitimin getirisinin kadınlara göre daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. İstanbul ili için benzer bir araştırma Özcan ve Üçdoğru (2003)’ta yapılmıştır. Bu çalışmada, Tansel (1994)’den farklı olarak, eğitim-gelir ilişkisi ücretliler ve kendi adına çalışanlar açısından incelenmiştir. Bir bakıma Tansel (1994)’ün tamamlayıcısı olan bu çalışmada, ücretli çalışanlar ile karşılaştırıldığında, kendi adına çalışanların eğitime bağlı getirilerinin daha yüksek olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Tansel (2002)’de 1989 Nisan ve Ekim

aylarına ait DİE Hane Halkı İşgücü Anketi verileri kullanılarak eğitimin getirisinin, eğitimin süresine bağlı olarak arttığı yönünde bulgular elde edilmiştir” (Sarı, 2002, 368).

“Özellikle ilkokul seviyesinden sonra alınan eğitim, yoksulluk oranlarının düşürülmesinde çok önemli gözükmektedir. Ancak eğitim sistemindeki eşitsizlik yaratan unsurlar, yoksulların eğitim fırsatlarından yararlanmasını zorlaştırmaktadır” (Dikmen, 2001, 208). Sonuç olarak, eğitimin gelir dağılımı üzerindeki etkileri üzerine çok ayrıntılı bir analiz yapmasa da, eğitim almanın yoksulluktan kurtulmada etkili olduğunu söyleyebiliriz.

1.4.5. Eğitimin Gelir Dağılımına Etkisi

Ekonominin genel yapısı, eğitimle kişisel gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi etkilemektedir. Eğitime ayrılan pay artığında gelir dağılımı adaleti ve milli gelir artışı yükselmektedir. Bununla birlikte eğitim kademeleri arasındaki oran da etkili olmaktadır. Eğitim kademelerini gösteren piramit ne kadar düzgün olursa eğitimin gelir dağılımını ve milli gelir artışını etkilemesi de o derecede yüksek olmaktadır(Kasliwal,1995,151).

Okullaşma oranlarının bir türlü yeterli hale gelmemesinin nedenlerinden biride yine dengesiz gelir dağılımıdır. Özellikle bölgeler arasındaki gelir dağılımı dengesizliği, Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi gibi görünmekte, düşük gelirlere sahip bölgelerdeki okur-yazarlık oranlarının düşüklüğü, gelir dağılımının okullaşmanın önünde bir engel oluşturduğunun kanıtıdır (Dikmen, 2001).

Geleneksel eğitim sistemleri, bilim ve teknolojiye hızlı gelişmeler, sosyo-ekonomik küreselleşme ve bilgisayar kullanımı, toplumun dönüşümü ve çağın değişmesiyle değerini kaybetmektedir. Bu nedenle eğitim kavramlarının amaçlarına yönelik eğitim reformu için kapsamlı bir plan hazırlanmalı ve uygulamaya konulmalıdır. Bu planın uygulamaya konulmasında halkın desteği ve planı anlaması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bununla birlikte, endüstri, sivil toplum örgütleri, okul yönetimi ve öğretmenler de buna olumlu yaklaşım göstermelidirler.

1.4.6. Eğitimin Teknolojiye Etkisi

Dünyada 1990'lı yılların başından itibaren hızlı bir gelişme ve değişme yaşanmaktadır. Teknoloji çok hızlı ilerlemekte, haberleşme olanakları da ona uymaktadır. Oldukça sert rekabet ortamı içerisinde, ülkeler uluslararası piyasadan pay kapmaya çalışmaktadır. Bu da nitelikli mal ve hizmet üretmekle, üründe kaliteyi arttırmakla ve daha iyi yetişmiş nitelikli insan gücü kullanmakla başarılabilir. Rekabet gücünün artırılması ve dünya ekonomisinde yer alabilmek için insan kaynaklarının geliştirilmesinin ve etkinliğinin artırılmasının şart olduğu görülmüştür. (Bircan, 1996).

Bilim ve teknoloji uyarlama veya geliştirme konusundaki en önemli göstergelerden birisi, Ar-Ge'ye yapılan harcamalara ilişkindir. Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının GSMH içindeki payı çok düşük bir orandadır. Bu oran orta gelir seviyesindeki ülkelerin ortalamasından hatta düşük gelirli ülkelerin ortalamasından bile düşüktür. Ar-Ge faaliyetleri dünyada büyük ölçüde özel şirketler çerçevesinde ve üniversitelerle iş birliği halinde yürütülmektedir. Türkiye'de Ar-Ge faaliyetleri olan şirket sayısı, DİE verilerine göre 200'den azdır (Kazgan, 2000, 355). Bu sayı günümüzde 500'e bile ulaşamamıştır.

Türkiye teknoloji üretme konusunda çok başarılı bir ülke değildir. Türkiye daha çok teknoloji ithal eden bir ülke görünümündedir. Bu durumun en önemli nedeni eğitim sisteminin geleceğe dönük yapılanma konusundaki eksikliğidir. Her ne kadar kalkınma planlarında teknoloji ve eğitimle ilgili çeşitli hedefler olsa da uygulamada bu hedeflere asla ulaşılamamıştır.

1.4.7. Eğitimin Yaşam Kalitesine Etkisi

Eğitimin yaşam kalitesine olan etkileri ancak eğitim seviyesinin artması ve toplumsal anlamda her seviyeye yayılması ile hissedilebilir. Toplum gelişim ve değişimine yardımcı olarak sosyal kalkınmayı sağlar. Suç oranlarının düşmesini, kurallara uymayı öğretir. Eğitimli insan araştırmacıdır. Sürekli olarak kendini geliştirme ihtiyacı duyar. Bu nedenle de toplumun gelişimine katkıda bulunur. Yaygın inancın aksine, gelişmiş ülkeler eğitime

bütçelerinden yüksek paylar ayırdıkları için değil toplumu oluşturan bireylerin eğitimine önem verdikleri için kalkınırlar. Yüksek öğretimde okullaşma oranı arttıkça çocuk ölüm hızları düşmekte ve beklenen ömür süresi yükselmektedir. Eğitimli insanlar sağlık konusuna daha bilinçli yaklaşmaktadırlar. Buna bağlı olarak Türkiye’de de SBYKP’da bebek ölüm oranının binde 28’e düşmesi hedeflenmiştir (DPT, SBYKP). Eğitim ile birlikte kültürel faaliyetlerde gelişir. Müzelerin çoğalması ve envanterlerinin genişletilmesi, kütüphanelerin yurt çapında yaygınlaşması, resim, sinema, tiyatro gibi sanatsal faaliyetlere verilen önemin artışı, eğitim seviyesinin artışına paralel olarak ilerler (Durgun, 2002).

1.5.TÜRKİYE’DE EĞİTİM YATIRIMLARININ GERİ DÖNÜŞ ORANLARI

Eğitim, Schultz’un “Beşeri Sermaye Teorisi”nden sonra, en önemli üretim alanlarından biri olarak kabul edilmeye başlanmış ve birçok iktisatçı eğitime yapılan harcamaları yatırım olarak niteleyerek, eğitimin kalkınma ve gelir dağılımı ile ilişkisi üzerinde çeşitli araştırmalar yapmıştır.

Eğitimin yatırım olduğu iddialarının en büyük dayanağı, bireye yapılan eğitim harcamaları ile kişisel kazanç arasında her eğitim kademesinin aşılması, bir öncekine kıyasla ücret farkı yaratarak, kişinin “ömür-boyu net kazancını” arttıracak şekilde bir korelasyonun bulunmasıdır. Beşeri Sermaye Teorisinin katkısı, bu kazanç farklarının bir kısmının eğitimin getirisi ile açıklanabileceğidir. Denison ve Becker gibi yazarlar, ABD için yapılmış araştırmaları temel alarak, eğitim düzeyleri farklı kişiler arasındaki kazanç farklarının %66’sının eğitimin getirisinden doğduğunda birleşmektedirler. %33’ünün ise eğitim dışı nedenlerle meydana geldiği kabul edilmektedir. Eğitim dışı nedenlere, kişisel beceri ve yetenekler ile aile ve diğer çevre faktörlerinin etkileri örnek olarak verilebilir (Akalin, 1986).

Kıt kaynakların iktisadi gelişme ve kalkınmaya katkı sağlayacak en verimli sektör ve alanlara aktarılması ve bu kaynakların etkin kullanımı amacıyla kamu yatırımlarının karlılığı, çeşitli analiz yöntemleri ile hesaplanmaya çalışılmakta ve birçok sektör gibi

eğitim alanı da bu çalışmalara konu olmaktadır. Toplam bütçe içerisinde hangi alana ne kadar kaynak aktarılacağı, her bir sektöre yapılacak yatırımların geri dönüş oranları ile ölçülmektedir. Yatırımların geri dönüş oranlarını, başka bir deyişle faydalarını, hesaplama en çok kullanılan yöntem Maliyet-Fayda Analizi'dir. Maliyet-Fayda Analizi farklı yatırım projelerinin ekonomik açıdan karşılaştırılmasına olanak veren yöntemlerden biridir. Yapılacak harcamaların ve elde edilecek faydalar günümüz değerine indirgenir ve bir fayda-maliyet oranı hesaplanır.

Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalar arasından Tek (1987), Türkmen (2002) ve Özgür (2005)'ün çalışmaları örnek alınmıştır. Bu çalışmalarda eğitim harcamalarının Maliyet-Fayda Analizi uygulayarak hesapladıkları kişisel dönüş oranları ve sosyal dönüş oranları ortaya konmuştur. Bu bilgi ve tecrübelerden yola çıkılarak çalışmanın devamında 2004 yılı verileriyle yeni koşulların gösterildiği özgün hesaplamalar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.5.1. 1987, 1994, 2002 Yılları için Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı

Eğitim ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki, eğitim yatırımlarının faydasının ölçülmesi ve hem eğitim kademeleri itibarıyla hem de diğer sektörlerle yatırım getirisinin karşılaştırılması, sadece iktisatçıların değil, konu ile ilgili birçok planlamacı ve uzmanın da üzerinde önemle durduğu bir konudur. Beşeri sermaye yatırımlarının getirileri özellikle gelişmekte olan ülkelerde fiziki sermaye yatırımlarının getirilerinden daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Örneğin Brezilya'nın 1970-1980 yılları arasındaki büyümesinin kaynaklarının tespit edildiği bir çalışmada teknolojik gelişme ve beşeri sermayenin fiziki sermaye ve emeğe göre daha yüksek katkısı olduğu bulunmuştur. Gerçekleşen büyümenin kaynakları yüzdelerle paylar olarak şöyledir: Fiziki sermaye %19, emek %1.8, beşeri sermaye %24 ve teknolojik gelişme %40 (Karaarslan, 2005).

Eğitim yatırımlarının geri dönüş oranlarının güzel örneklerinden biri tarım sektöründeki verimlilik artışı ile ilgili Jamison ve Lau (1982) yaptıkları çalışmadır. Yapılan analize göre, diğer değişkenler aynı olduğunda, çiftçilerin dört yıllık ilave eğitimlerinin fiziki tarımsal çıktıları yaklaşık %10 artırdığı

sonucuna varılmıştır. Yine benzer bir çalışma sonucu, bir yıllık ilave bir eğitim süresinin GSYİH'ya %3'lük bir katkı sağladığı belirlenmiştir (Türkmen, 2002).

Kruger (1980), eğitim harcamalarına Maliyet-Fayda Analizini uygulayarak sonuçlarını uluslararası tartışmaya açmış ilk araştırmacıdır. Tek (1987), Türk yükseköğretim harcamalarına Maliyet-Fayda Analizini uygulayarak, sosyal ve kişisel getiri oranlarını hesaplamıştır. Konuya spesifik açıdan yaklaşılarak okulöncesi eğitime, kadın eğitime ve mesleki eğitime yapılan yatırımların getirisi de birçok iktisatçı tarafından ele alınmıştır. DPT'nin yayınlamış olduğu Türkmen'nin (2002) uzmanlık tezinde eğitimin ekonomik ve sosyal faydaları ele alınmış ve Türkiye'de eğitim harcamaları Maliyet-Fayda Analizi uygulanarak yatırımların geri dönüş oranları hesaplanmıştır. Konuyla ilgili bir diğer çalışma da Özgür'ün (2005) Türkiye'de eğitim yatırımlarının geri dönüşü ile ilgili yapmış olduğu çalışmadır. Tüm bu çalışmalar, eğitime yapılan yatırımın, bilginin üretilmesi ve yayılması yoluyla daha büyük bir ekonomik kalkınma hızının yakalanmasındaki rolünü somut olarak ortaya koymaktadır.

Eğitim yatırımlarının geri dönüşü hesaplamalarında yapılan harcamaların faydası kişisel ve sosyal fayda olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Kişisel fayda, bireyin aldığı eğitimin daha düşük eğitim seviyesindeki bir bireyin kazandığı gelirden farkıdır. Sosyal fayda ise, eğitimin GSMH'ya ve topluma kazandırdığı olumlu etkileridir. Sosyal faydanın rakamlarla ifade edilmesi daha güçtür. Çünkü bir toplumda bireylerin eğitim seviyelerinin yükselmesi, toplumda suç oranlarının azalması, nüfus planlamasına verilen önemin artması, çocukların daha iyi bir aile eğitimi alması, sosyal ve kültürel açıdan daha bilinçli bir yaşam gibi rakamsal olarak hesaplanması güç, topluma getirisi olan birçok etkisi olacaktır. Dolayısıyla, hesaplamalarda elde edilmiş sosyal dönüş oranları, sosyal faydanın en az düzeyini yansıtacaktır.

Tek (1987), Türkmen (2002) ve Özgür (2005)'ün çalışmalarında eğitim harcamalarının Maliyet-Fayda Analizi uygulayarak hesapladıkları kişisel dönüş oranları ve sosyal dönüş oranları bulguları Tablo- 5'de derlenmiştir.

Tablo-5: Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranları (1987, 1994, 2002 Yılları)

Öğrenim Durumu	1987		1994		2002	
	Kişisel Dönüş Oranı	Sosyal Dönüş Oranı	Kişisel Dönüş Oranı	Sosyal Dönüş Oranı	Kişisel Dönüş Oranı	Sosyal Dönüş Oranı
İlkokul	0.225	0.135	0.066	0.055	0,180*	0,141*
Orta Okul	0.080	0.058	0.086	0.073		
Genel Lise	0.087	0.066	0.189	0.157	0,184	0,135
Meslek Lis	0.088	0.061	0.081	0.044	0,291	0,192
Yük.öğren.	0.276	0.117	0.265	0.190	0,205	0,163

Kaynak: Tek (1987), Türkmen (2002) ve Özgür (2005) bulgularına göre oluşturulmuştur.

* İlköğretim eğitim kademesi oranlarıdır.

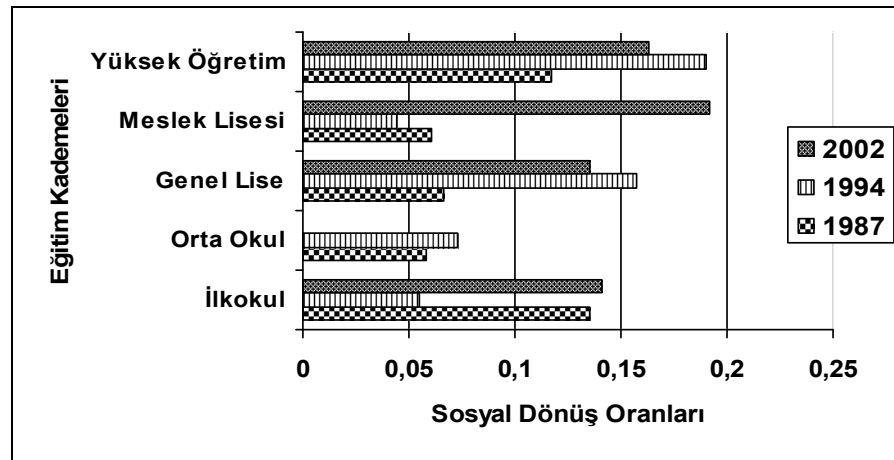
Tablo-5'e göre kişisel dönüş oranları sosyal dönüş oranlarına göre daha yüksektir. Bunun sebebi daha önce de değinilen sosyal faydanın hesaplamalardaki kısıtlılığıdır. 2002 yılında farklı eğitim kademelerine yapılan harcamaların kişisel getiri oranları; ilköğretimde %18, genel liselerde %18,4, meslek liselerinde %29,1, yükseköğretimde %20,5'tir. Sosyal getiri oranları ise; ilköğretimde %14,1, genel liselerde %13,5, meslek liselerinde %19,2, yükseköğretimde %16,3'tür.

Meslek liselerinin geri dönüş oranının diğer eğitim kademelerine göre daha yüksek olması, beş yıllık kalkınma planlarındaki meslek ve teknik ortaöğretim kapasitelerinin artırılması hedeflerini haklı kılmaktadır. Nitekim öğrencilerin ortaöğretim düzeyindeki mesleki eğitime özendirici politikalar izlenmeli ve edinilen mesleğin iş hayatında etkin olarak sürdürülmesinin sağlanması gerekmektedir.

Yıllar itibariyle eğitim kademelerindeki sosyal dönüş oranlarının değişimi Şekil- 1'de daha açık izlenmek mümkündür. Meslek liselerinin sosyal geri dönüş oranı 1994 yılında %5'in altında iken 2002 yılında ise %20'lere kadar yükselme eğilimi göstermesi Şekil- 1'de dikkati çeken en önemli noktadır. Bunun yanı sıra

yükseköğrenimin sosyal geri dönüş oranının aynı yıllarda %19'dan %16'ya düşmesi, bu eğitim kademesinin maliyetlerinin yükselme oranının getiri oranlarından daha hızlı yükseldiğinin bir göstergesi olabilir. Genel liselerde sosyal getiri ise 1987 yılından 1994 yılına kadar hızlı bir yükseliş gözlenmekteyken, 2002 yılında nispeten bir azalma söz konusu olmuştur. Dolayısıyla 1994-2002 yılları arasında genel liselerin karlılığı meslek liselerine göre azalmıştır.

Şekil- 1: Yıllar İtibariyle Eğitim Kademelerinde Sosyal Dönüş Oranları

Kaynak: Tablo-5'in verilerine göre oluşturulmuştur.

Eğitime yapılan yatırımların ekonomik ve sosyal kalkınmaya olumlu getirisinin olacağı inkar edilemez bir gerçektir. Günümüze kadar yapılan tüm çalışmalar da bu yargıyı kanıtlar niteliktedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir bir kalkınma yakalayabilmesi için eğitim alanına bütçe içerisinde daha fazla pay ayırmak durumundadır.

5-2- 2004 yılı için Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı
Çalışmanın bu bölümünde, 1987, 1994 ve 2002 yıllarında hesaplanmış olan, eğitim yatırımlarının kişisel ve sosyal dönüş oranlarını, 2004 yılı verilerine göre tekrar hesaplanacaktır.

Eğitim yatırımlarının geri dönüşü ile elde edilecek olan fayda, temel olarak iki ana başlıkta ifade edilir. Bunlar sosyal fayda ve kişisel faydadır. Bu faydaları eğitimin iktisadi katkıları olarak da düşünebiliriz.

Eğitim yatırımları ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin tahmin edilebilmesi için çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Basit bağıntı yöntemi, artık değer yöntemi ve fayda-maliyet analizi yöntemi bu yaklaşımlar arasında en çok bilinen ve kullanılan yöntemlerdir. Fayda-Maliyet Analizi'ni kısa bir biçimde açıklarsak; herhangi bir projenin veya politikanın, sosyal fayda ve sosyal maliyetlerini ortak bir para cinsinden sayısal olarak saptamaya çalışan bir metod olarak ifade edebiliriz (Özgür, 2005). Bu açıklamaya paralel olarak eğitim alanında fayda-maliyet analizinin amacını; eğitimin kazançlılığını, ekonomideki karşıt yatırım imkanlarının verimliliği ile karşılaştırmak ve eğitime yeteri kadar kaynak ayrılıp ayrılmadığını tespit etmek, olarak ifade edebiliriz.

Bu çalışmada, Türkmen(2002) tarafından yazılmış ve DPT Uzmanlık Tezi olarak basılmış olan "Eğitimin Ekonomik Ve Sosyal Faydaları Ve Türkiye'de Eğitim – Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması" adlı eserde kullanılan formülasyon ile TÜİK 2005 İstatistik Yıllığı'nda yer alan sayısal veriler işlenerek, eğitim yatırımlarının kişisel ve sosyal dönüş oranları hesaplanmıştır. Bu açıklamaların ışığında eğitim yatırımlarının kişisel ve sosyal dönüş oranlarını hesaplamak için:

$$\text{Kişisel Dönüş Oranı: (Rp)} = \frac{W_u - W_s}{t_u * W_s}$$

$$\text{Sosyal Dönüş Oranı: (Rs)} = \frac{W_u - W_s}{t_u * (W_s + C_u)}$$

formülleri kullanılmıştır. Burada:

W_u	Lise mezunu bireyin ortalama gelirini,
W_s	İlköğretim mezunu bireyin ortalama gelirini,
t_u	Lise öğrenim süresini (yıl),

$C_u \rightarrow$ Lise eğitiminin dolaysız maliyetini (Özel harcamaların ve kamu harcamalarının kişi başına düşen ortalama değeridir),

$C_u + W_s$ Lise eğitiminin dolaysız maliyeti ile ilköğretim mezunu bireyin ortalama gelirinin toplamını,

$W_u - W_s$ Lise mezunu ile ilköğretim mezunu bireylerin gelirleri arasındaki farkı, ifade etmektedir.

*İlköğretim ve lise mezunlarının fayda farklarını bulurken kullanılan formül aynı şekilde, lise ve üniversite mezunları arasındaki fayda farklarını bulmak için de kullanılmaktadır.

Yukarıdaki formüller aracılığıyla eğitim yatırımlarının kişisel ve sosyal geri dönüş oranları hesaplanmaktadır. Tabii ki burada doğru bir tahmin yapabilmek için çeşitli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu konuda en çok uygulanan düzenlemeler; ölüm oranları, işsizlik, vergiler, kişisel yetenekler gibi başlıklarda toplanmıştır. Ancak; 1960'lı yıllardan itibaren, bahsettiğimiz düzenlemelerdeki pozitif ve negatif etkiye sahip konuların birbirlerini sıfırladığı anlaşılmıştır. Düzenleme yapıldığında elde edilen sonuçlar ile düzenleme yapılmadan elde edilen sonuçların birbirlerine çok yakın olduğu gözlemlenmiştir. Aynı şekilde, fazladan bir maliyet unsuru oluşturan öğrenci fireleri ve sınıf tekrarı gibi etkenlerinde hesaplama sonuçlarını çok etkilemediği anlaşılmıştır (Türkmen, 2002). (Bu sebeplerle ki; bu analizde uyguladığımız formüllere düzenleme yapılmamıştır.)

Kişisel ve sosyal dönüş oranları formüllerinde, payda da yer alan ($W_u - W_s$), belirli bir eğitim düzeyindeki kişinin, bir alt kademedeki eğitilmiş kişiye göre elde edeceği gelir fazlasını ifade etmektedir. Kişisel dönüş oranı formülünün paydasında yer alan ($tu * W_s$) değeri ise kişinin bir üst kademedeki eğitime devam etmesi durumunda, katlanması gereken vazgeçme maliyetini göstermektedir.

İlköğretim kademesinde öğrenim süresi 8 yıldır. İlköğretime başlama yaşı 7 olarak kabul edildiğinde normal mezuniyet yaşı 15 olmaktadır. 12 yaşından küçüklerin gelir elde edemeyeceği düşünürse, elimizdeki formülde ilköğretime ait (tu) değerini 3

olarak almamız gerekir. Bu çalışmada da söz konusu değer 3 olarak alınmıştır.

Fayda-Maliyet Analizi'ni yaparak kişisel ve sosyal faydaların hesaplanması için bir takım verilere ihtiyaç duyulur. Bu veriler; eğitim durumuna göre gelir elde eden hanehalkı fertlerinin sayısı ve yıllık kullanılabilir gelirleri, eğitim durumuna göre kişi başına ortalama yıllık gelir miktarı, eğitim seviyelerine göre öğrenci başına düşen eğitim harcamalarının miktarları ve eğitim kademelerine göre kişi başına ortalama harcamaların miktarlarıdır.

Tablo-6: Eğitim Seviyelerine Göre Öğrenci Başına Düşen Eğitim Harcamaları (2002)

Okul Türü	Öğrenci Sayısı	Kamu Harcamaları (000.000 TL)	Özel Harcamalar (000.000 TL)	Toplam (000.000 TL)
İlköğretim	10.331.619	7.278.038.742	388.467.612	7.666.506.354
Genel Lise	2.053.735	2.855.484.918	149.361.334	3.004.846.252
Lise Dengi Meslek Okulu	981.224	1.973.376.336	3.766.430	1.977.142.766
Yüksek Okul – Fakülte Ve Lisansüstü	1.918.483	*4.207.303.190	*2.366.608.045	6.573.911.235

Kaynak: TÜİK, 2005 Yıllığı, 116. (İlköğretimin verileri 8 yıllık sisteme göre hesaplanıp yazılmıştır.)

Tablo-6'da (*) ile işaretlenmiş olan veriler, Tablo-11'deki kamu kesimi ile özel kesimin eğitime yaptığı harcamalardaki yüzdelerine göre hesaplanmıştır. Bunun nedeni, TÜİK tarafından çıkarılmış olan "2005 İstatistik Yıllığı"nda yüksek öğretim harcamalarının tek bir kalemden ifade edilmiş olmasıdır (Bu çalışmada kamu kesiminin toplam eğitim harcamaları üzerindeki payı %64 olarak alınmıştır).

Tablo-7: Türkiye’de Eğitim Harcamalarının Finansman Kaynaklarına Göre Dağılımı (2002)

Finansman Kaynakları	Yüzdeler Pay
Merkezi Hükümetler	% 64
Hane halkı	% 33
Özel ve Tüzel Kişi ve Kuruluşlar	% 2
Yerel İdareler	% 1

Kaynak: Tablo-6’daki verilere dayanılarak hazırlanmıştır. (İlköğretimin verileri 8 yıllık sisteme göre hesaplanıp yazılmıştır.)

Tablolarımızda bulunan mevcut verileri formülümüzde yerlerine koyarsak, 2004 yılı itibariyle, her eğitim kademesi için ayrı ayrı yapılan kişisel ve sosyal dönüş oranlarını aşağıdaki gibi hesaplarız:

$$\text{İlköğretim (Rp)} = (5.629.649.718 - 3.454.092.554) / (3 * 3.454.092.554) = 0,209$$

$$\text{Genel Lise (Rp)} = (7.889.728.042 - 5.629.649.718) / (3 * 5.629.649.718) = 0,133$$

$$\text{Meslek Teknik Lise (Rp)} = (8.502.187.504 - 5.629.649.718) / (3 * 5.629.649.718) = 0,170$$

$$\text{*Yüksekokul (Rp)} = (15.170.426.590 - 8.046.171.479) / (4 * 8.046.171.479) = 0,221$$

(* Yüksekokul, Fakülte ve Lisansüstü)

b-) 2004 Yılı Sosyal Dönüş Oranları (Rs):

$$\text{İlköğretim (Rs)} = (5.629.649.718 - 3.454.092.554) / (3.454.092.554 + 742.043.076) = 0,17$$

$$\text{Genel Lise (Rs)} = (7.889.728.042 - 5.629.649.718) / (3 * (5.629.649.718 + 1.463.112.938)) = 0,135$$

$$\text{Meslek Teknik Lise (Rs)} = (8.502.187.504 - 5.629.649.718) / (3 * (5.629.649.718 + 2.014.975.953)) = 0,106$$

$$*Yüksekokul (Rs) = (15.170.426.590 - 8.046.171.479) / (4 * (8.046.171.479 + 3.426.619.487)) = 0,155$$

(* Yüksekokul, Fakülte ve Lisansüstü)

Yaptığımız hesaplamalar sonucunda, 2004 yılında eğitim düzeylerine göre kişisel ve sosyal dönüş oranları Tablo-9'da gösterilmiştir. Bu sonuçlara dayanarak; kişisel dönüş oranında en yüksek seviyenin lisans ve lisansüstü eğitim alan bireylerde olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal dönüş oranında ise en fazla geri dönüşün ilköğretim alanında sağlandığı görülmektedir. Kültürel ve sosyal anlamda ilköğretim seviyesinin yaygınlaştırılmasının nedeni önemli olduğu bu sonuçlarla bir kez daha ortaya çıkmıştır. Kişisel anlamda fayda miktarının artması için, lisans ve lisansüstü eğitimin önemi mevcut rakamlardan da anlaşılmaktadır. Duruma gelir elde etme açısından yaklaşırsak; kişinin eğitim seviyesinin artması, bir anlamda kişiye daha çok gelir elde etme konusunda kolaylık sağlamaktadır.

Tablo-9: Eğitim Düzeyine Göre Kişisel Ve Sosyal Dönüş Oranları (2004)

Öğrenim Durumu	Ort. Yıllık Gelir	Rp	Top. Maliyet	Rs
Toplam	6.550.864.990	-----	-----	-----
Okuryazar Olmayan	2.208.156.153	-----	-----	-----
Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmeyen	3.454.092.554	-----	-----	-----
İlköğretim	5.629.649.718	0.209	742.043.076	0.172
Genel Lise	7.889.728.042	0.133	1.463.112.938	0.135
Lise Dengi Meslek Okulu	8.502.187.504	0.170	2.014.975.953	0.106
Yüksek Okul - Fakülte	15.170.426.590	0.221	3.426.619.487	0.155

Kaynak: Yukarıda yapılan analizin verilerine dayanılarak hazırlanmıştır.

1987, 1994, 2002 ve son olarak 2004 yıllarına ait verilerle hesaplanan geri dönüşüm oranlarını tek tek incelediğimizde, ortak

bir yoruma varmak güçtür. Çünkü yapılan bu dört hesaplamada da birbirinden farklı çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. İçinde bulunulan dönemlere göre, farklı farklı sonuçlara ulaşılması normaldir. Hem Türkiye'nin ve hem de dünyanın içinde bulunduğu koşullar hiçbir zaman sabitlik arz etmemiştir. Buna paralel olarak değişen şartlar da, sürekli değişen geri dönüş oranları yaratmıştır. Ama kesin olan bir şey vardır ki: o da; eğitimin hem sosyal hem de kişisel anlamda bir takım getirilerinin olduğudur. Kalkınma sürecinde eğitim tabanlı politikaların uygulanması, sürekli değişen dünyaya ayak uydurulmasını kolaylaştıracak ve refah artışına bir nebze olsa da katkıda bulunacaktır.

SONUÇ

Günümüzde toplumlar ve kurumlar hızla gelişen ve değişen bir dünyada yer almaktadır. Artık dünya teknolojideki hızlı değişim, küreselleşme ve artan rekabetle karşı karşıyadır. Bu süreçte ülkelerin en fazla önem vermesi gereken alan eğitim olmalıdır. Çünkü söz konusu süreci, oluşturan temel kaynak eğitimidir. Eğitim teknolojiyi, teknoloji rekabeti ve artan bu rekabet de zaman içinde küreselleşmeyi yanında getirmektedir. Günümüz toplumlarının yoğun ve sürekli biçimde yaşadığı hızlı yenilenme süreci, birçok toplumsal kurumun ve ekonomik hayatın basit iyileştirmelerle değil, köklü reformlarla yeniden yapılandırılmasını gerektirmiştir.

Eğitimi kişilerin yetenek ve becerilerini geliştiren, onların bilgi ve beceri edinmesini ve sosyalleşmelerini sağlayan bir süreç olarak tanımladığımızda, eğitimin kalkınma ile olan ilişkisi çok daha net biçimde anlaşılmaktadır. Kalkınmanın sağlanması için gerekli insan gücünü yetiştirmek, geliştirmek ve fertleri üretici hale getirmek hedef olarak alındığında, bu hedefe ulaşmak için kullanılacak araç ancak ve ancak eğitim olacaktır.

Eğitim, “bilgi” alanında da başrol oynamaktadır. Eğitimin tetiklediği etkenler aracılığı ile “bilgi” yaratılmaktadır. Artık “bilgi” ekonomik alanda sermaye ve emek faktörlerinin önüne geçmiştir. Üretim artışı ve ekonomik gelişme “bilgi” aracılığıyla çok daha kolay ve ucuz bir şekilde sağlanmaktadır. “Bilgi” sayesinde yatırımlar, harcamalar ve çeşitli ekonomik uygulamalar artık önseziye dayanan metotlarla yapılmamaktadır. Bu durum da

yanında eski metotların uygulandığı yıllara oranla bir çok alanda daha büyük başarıların gelmesini sağlamaktadır.

Türkiye; ilerlemeyi başarmak ve ekonomik açıdan büyüyüp yüksek kalkınmışlık seviyesini yakalamak için teknoloji konusunda yaşadığı sorunları ivedilikle halletmelidir. Bir ülkenin uluslararası rekabet gücü, yüksek katma değerli mal ve hizmet üretmesiyle mümkündür. Türkiye'nin AR-GE sektörlerini geliştirememesinin tek nedeni elbette ki bu alanda çalıştırılacak iş gücü eksikliği değildir. Ancak yine de bilgi teknolojilerini destekleyecek alanlarda bir iş gücü açığı olduğu, bunun yanı sıra ihtiyaç duyulmayan alanlarda çok sayıda teknik personel ve mühendis yetiştirildiği görülmektedir. Türkiye'de gelir dağılımının dengesizliği; eğitim düzeyinin artırılması ve yoksulların eğitim fırsatlarından yararlanması açısından bir engel teşkil etmektedir. Eğitim sistemindeki eşitsizlikler, eğitimin gelir dağılımını düzenleyici rolünün hayata geçmesini zorlaştırmakta ve bu durum büyümeye olumsuz olarak yansımaktadır.

Türkiye'de hazırlanan kalkınma planları eğitim gerçeklerini çok iyi tespit etmekle birlikte bu sorunları çözmeye tek başına yetmemiştir. Buna neden olarak başta ulaşılması güç bir takım hedeflerin çözüme yönelik programlara konulması, ülkedeki siyasi belirsizliğin her dönem çeşitli olaylardan dolayı varlığını hep sürdürmesi, programlarda hedef olarak gösterilen bir çok konu için yeterli finansman kaynağının sağlanamaması, bir türlü adil gelir dağılımının ülkede oluşmaması ve buna paralel olarak bölgesel dengesizliklerin giderilememesi, eğitim ile diğer sektörlerin ihtiyaçlarının birbirine paralel olarak incelenmemesi ya da incelense bile doğru noktalara temas edilememesi gibi bir çok madde sayılabilir.

Bu çalışmada yapılmış olan analizle; eğitim yatırımlarının kişisel ve sosyal dönüş oranları hesaplanmıştır. Bu hesaplamalardan elde edilen sonuçlar bizlere göstermektedir ki; kişisel dönüş oranında en yüksek seviye lisans ve lisansüstü eğitim alan bireylerde ortaya çıkmıştır. Sosyal dönüş oranında ise en fazla geri dönüş lise dengi teknik okullar alanında ortaya çıkmıştır. Kültürel ve sosyal anlamda lise dengi teknik okulların seviyesinin yaygınlaştırılmasının nedeni önemli olduğu bu sonuçlarla bir kez

daha ortaya çıkmıştır. Kişisel anlamda fayda miktarının artması için de, lisans ve lisansüstü eğitimin önemi mevcut rakamlarla ortaya konmuştur. Duruma gelir elde etme açısından yaklaşırsak; kişinin eğitim seviyesinin artması, bir anlamda kişiye daha çok gelir elde etme konusunda kolaylık sağlamaktadır. Kısacası eğitim hem sosyal anlamda ilerleme sağlamak için ve hem de kişisel anlamda gelişmek için önemli bir faktördür.

Eğer eğitim, kalkınma ve Türkiye ilişkisi birlikte incelenirse, son söz olarak söylenmesi gereken şeyler şunlar olacaktır: Eğitimin büyüme ve kalkınma amacına hizmet edebilmesi için insani gelişmeye yönelik bir kalkınma perspektifi kurulması ve eğitim politikalarının buna göre tasarlanması, aynı zamanda bilim ve teknoloji politikalarına ağırlık verilmesi gereklidir. Eğitim yatırımlarının miktar olarak artması tek başına yeterli değildir. Önemli olan bu yatırımların doğru yerlere yapılmış olmasıdır. Burada anlatılan “doğru yerler”, ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapılarından kaynaklanan, uygulanan mevcut sistemler içerisindeki eksiklikler ve boşluklardır. Kısacası doğru planlamaların yapılması, toplumları kalkındırıp ileri götürecek önemli bir adımdır. Burada atlanılmaması gereken nokta da, uygulama safhasında hızlı, etkin ve tavizsiz davranmaktır. Türkiye’nin de içinde bulunduğu duruma göre daha ileri noktalara gitmesinin ve toplumsal refahı sağlamanın tek yolu da budur. Doğru analiz, doğru planlama ve tavizsiz uygulama, kalkınmış bir Türkiye’yi yaratacaktır.

KAYNAKÇA

Akalın, G. (1986), *Kamu Ekonomisi*, 2.Baskı, No 554, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Bircan,İ . (1996), *Yeni Türkiye’de Eğitim*, DPT, Özel Sayı 7, Ankara.

Birdsdall, N. (1999), *Hayat Adil Değil*, İTÜ Vakıf Dergisi, Sayı: 29, İstanbul.

Birken, B. (2001), *Eğitimin İktisadi Kalkınmaya Etkisi ve Türkiye*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Dayıoğlu M., Kasnaoğlu Z. (1997), *Kentsel Kesimde Kadın Ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları Ve Kazanç Farklılıkları*, ODTÜ Kalkınma Çalışmaları (METU Studies In Development), No:24 (3).

Dikmen, M. Kayıran (2001), *Eğitimin Büyüme Ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

DİE (1996), *1994 Hane Halkı Gelir Dağılımı Anketi Geçici Sonuçları*, Haber Bülteni, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.

DİE (2003) Hane halkı işgücü anketi sonuçları, DİE yayınları, Ankara

DPT (2001-a), *Nitelikli İnsan Gücü Meslek Standartları Düzeni Ve Sosyal Sermaye Birikimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.

DPT (2001-b), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi Ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.

DPT (2003) *Sekizinci beş Yıllık Kalkınma Planı*, DPT Yayınları, Ankara

Durgun, Ö. (2002), *Küreselleşen Dünyada Kalkınma Süreci Bağlamında Eğitim Harcamaları ve Türkiye Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Ereş, F. (2005), *Eğitimin Sosyal Faydaları: Türkiye-AB Karşılaştırması*, Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim Ve Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı, Yaz 2005, Yıl:33, Sayı: 167, Ankara.

Eroğlu, A. Aktaş (2001), *Türkiye’de Eğitime Ayrılan Kaynaklar Ve İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Ertürk, S. (1975) *Eğitimde Program Geliştirme*, Eğitim Dergisi, sayı 13, Ankara

Han, E. ve Kaya, A.A. (2002). *Kalkınma Ekonomisi; Teori ve Politika*, Etam Matbaa, Eskişehir.

Hesapçioğlu, M. (1992), *Kamu Kesiminin Eğitim Harcamalarının Analizi*, Maliye Dergisi, Sayı:149, Ankara

Karaarslan, E. (2005), *Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi*, Maliye Dergisi, Sayı: 149 Ankara.

Kasliwal, P. (1995), *Development Economics* , S. Western Collage Publishing, Ohio.

Kazgan, G. (2000), *Yeni Hükümetin çözmesi gereken ekonomik sorunlar, Karşılaştığı Olanak ve Kısıtlar*, İSO Dergisi, Sayı:310, İstanbul

Oğuzhan, F. (1974), *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Tak Yayınları, Ankara.

Özgür, E. (2005), *Türkiye’de Kalkınmaya Yönelik Eğitim Politikaları ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüşü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Özcan, M.K., Özcan Y. Z.,Üçdoğruk S. (2003), *Türkiye’de Gelişmişlik İndeksine Göre Seçilmiş İllerde Gelir Farklılıklarını Belirleyen Etmenler*, Ekonomik Yaklaşım, No:1.

Sarı, R. (2002), *Kazançlar Ve Eğitim İlişkisi: İl Bazında Yeni Veri Tabanı İle Kanıt*, ODTÜ Gelişme Dergisi, Sayı: 29 (3-4), Ankara.

Seyidoğlu, H. (1993), *Uluslar arası İktisat*, Gizem Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.

Tansel, Aysıt (1994), *Wage Employment, Earnings And Returns To Schooling For Men And Women In Turkey*, Economics Of Education Review, No:13 (4).

Tedimen, O. (1972), *Yüksek Kademe Yöneticilerinin Eğitilmesi ve Geliştirilmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Tek, Zühal (1987), *Türk Yüksek Öğretiminde Maliyet-Fayda Analizi ve Harç Uygulaması*, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayını.

TÜİK (2004), *Türkiye İstatistik Yıllığı*, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara.

TÜİK (2005), *Türkiye İstatistik Yıllığı*, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara.

Türkmen, F. (2002), *Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim-Ekonomik >Büyüme İlişkisinin Araştırılması*, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No:2655, DPT Yayınları, Ankara

Yumuşak, İ.G. (2000), *Beşeri Sermaye Teorisi ve Beşeri sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul